

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ

THE PECULIARITIES OF THE CONCLUSION OF A CORPORATE AGREEMENT

Сигидин М.М.,
аспірант кафедри цивільного права*Юридичний інститут
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

Стаття присвячена дослідженню особливостей укладення корпоративного договору. Зокрема, проаналізовано норми чинного законодавства, що регулюють порядок укладення цивільно-правових договорів. Встановлено, що укладення корпоративного договору здійснюється у загальному порядку, тобто включає в себе такі стадії, як оферта та акцепт. Разом з тим, особливості укладення цього договору зумовлені його багатосторонньою природою.

Ключові слова: корпоративний договір, укладення договору, форма договору, багатосторонній договір, оферта, акцепт.

Статья посвящена исследованию особенностей заключения корпоративного договора. В частности, проанализированы нормы действующего законодательства, регулирующие порядок заключения гражданско-правовых договоров. Установлено, что заключение корпоративного договора осуществляется в общем порядке, то есть включает в себя такие стадии, как оферта и акцепт. Вместе с тем, особенности заключения этого договора обусловлены его многосторонней природой.

Ключевые слова: корпоративный договор, заключение договора, форма договора, многосторонний договор, оферта, акцепт.

The article deals with investigation of the peculiarities of the conclusion of a corporate agreement. In particular, current legislation governing the conclusion of civil contracts is analyzed. It is established that the conclusion of a corporate contract is carried out according to the general procedure that includes such stages as offer and acceptance. At the same time the peculiarities of the conclusion of this agreement are caused by its multilateral nature. The proposal for the conclusion of a corporate contract, firstly, must be addressed to a specific group of persons from the number of members of the corporation – owners of corporate rights, who have similar corporate interests. Secondly, the offer must include a reference to the essential conditions of future corporate contract, that the conditions of its subject and the issues for solving of which the members of a corporation actually enter into a corporate agreement. The author considers it appropriate to mention in the offer also the purpose of corporate contract, because it will allow the parties to specify the subject of the contract and determine those results, the achievement of which are desirable for the parties of the agreement. The possibility of the conclusion of a corporate contract by joining is established. Taking into account the requirements of the law regarding the written form of agreements between the members of the corporation, following the general rules, it's determined that a corporate agreement should be concluded in simple written form and by mutual consent it can also be notarized.

Key words: corporate agreement, conclusion of an agreement, form of an agreement, multilateral agreement, offer, acceptance.

В умовах ринку, коли договір стає основним регулятором економічних відносин сторін, від того, як він буде укладений, залежить і його юридична сила, і, безумовно, своєчасне та правильне виконання. Проблема порядку укладення договорів активно обговорюється серед науковців.

Як вказує з цього приводу С. М. Бервено, укладення договору є первинною стадією будь-якого договірних зобов'язального правовідношення. Дане поняття функціонально наділене правоутворюючим характером і перетворенням фактичних дій у зобов'язально-правові відносини, які виникають із договору [1, с. 174].

У доктрині цивільного права науковці роблять чимало спроб дати визначення порядку укладення договору. А. Г. Биков вважав, що порядок укладення договору – це передбачені правовими нормами послідовність і способи оформлення договірних відносин, а способом є певного роду дії, за допомогою яких досягається взаємоузгодженість волі сторін [2, с. 468]. С. О. Бородовський розглядає порядок укладення договору як визначену правовими нормами юридико-логічну послідовність стадій встановлення цивільних прав та обов'язків, здійснених на основі погоджених дій осіб зустрічного характеру та виражених у різноманітних способах узгодження змісту договору [3, с. 13]. Беручи до уваги вищезазначені доктринальні визначення поняття укладення договору, доходимо висновку, що укладення є певною системою дій суб'єктів договірних правовідношення, спрямованих на виникнення договірних зобов'язання та визначення його змісту.

Зважаючи на те, що корпоративний договір за своєю природою є багатостороннім, вважаємо, що дослідження питання укладення корпоративного договору необхідно здійснювати крізь призму особливостей порядку укладення багатосторонніх договорів. О. С. Таран зазначає, що виступ кожного учасника як окремої сторони у багатосто-

ронніх договорах та можливість участі у даних договорах трьох, чотирьох та більше учасників обумовлюють необхідність визначення порядку укладення багатостороннього договору, зокрема встановлення, чи застосовується традиційна схема «оферта-акцепт» для укладення багатосторонніх договорів, чи можуть бути дані договори укладені за допомогою публічної оферти, яка форма укладення багатостороннього договору тощо [4, с. 40].

Як стверджує В. В. Груздев, щодо вирішення питання стосовно кількості стадій укладення багатосторонніх договорів склалися два основних підходи. Відповідно до найбільш розповсюдженого погляду процес укладення багатосторонніх договорів не може бути зведений до оферти та акцепту. Так, А. Ю. Кабалкін вказує на те, що укладення таких договорів в силу їх специфіки не відбувається шляхом направлення одній чи декільком особам оферти і отримання акцепту. Н. В. Козлова зробила висновок про те, що на момент укладення багатостороннього договору співпадаючі волі сторін настільки зливаються, що видається неможливим визначити, де і коли має місце оферта і акцепт [5, с. 113-114].

Разом з тим український законодавець вирішує проблему укладення багатосторонніх договорів по-іншому. Так, у ч. 4 ст. 626 ЦК України вказано, що до договорів, що укладаються більш як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів [6]. Фактично основною відмінністю між двостороннім та багатостороннім договором є те, що для укладення останнього необхідним є вираження узгодженої волі трьох і більше сторін. В інших аспектах ці договірні конструкції є схожими. Тому логічним видається висновок про те, що процес укладення багатостороннього договору повинен проходити дві стадії: оферту та акцепт.

Беручи до уваги багатосторонню природу корпоративного договору, а також його предмет, суб'єктний склад, сферу

застосування, можна стверджувати про те, що для корпоративного договору характерний загальний порядок укладення, який, однак, не позбавлений своїх особливостей.

Перш за все слід зазначити, що загальний порядок укладення договору врегульовано Гл. 53 «Укладення, зміна і розірвання договору» ЦК України (ст. 638-650). Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору, а у ч. 2 ст. 638 ЦК України зазначається, що договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) й прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною. Отже, загальний порядок укладення договору передбачає дві стадії: оферту й акцепт, що є загально визначеним у доктрині.

Якщо говорити про укладення корпоративного договору, то із впевненістю можна стверджувати, що учасники корпорації в процесі його укладення також проходять дві основні стадії – оферту та акцепт, виражаючи при цьому власні волевиявлення щодо утворення між собою договірних зв'язків та формуючи спільну волю щодо визначення умов корпоративного договору. Проте не слід забувати і про особливості, які характерні для порядку укладення цього виду цивільно-правових договорів.

Оскільки корпоративний договір за своєю сутністю є багатостороннім договором, нам видається досить цікавою думка Т. В. Ламм про те, що особливості укладення багатосторонніх договорів обумовлені насамперед їхнім характером, адже такі договори спрямовані на врегулювання внутрішніх відносин між учасниками, які об'єднані спільною метою. Найчастіше при укладенні багатостороннього договору оферті передують переддоговірна стадія, яка дозволяє з особливою ретельністю підійти до вибору майбутніх контрагентів, а також виявити розуміння спільності інтересів [7, с. 7].

Наведене твердження можна віднести і до питання укладення корпоративного договору. Процес укладення корпоративного договору ініціюється учасниками корпорації – власниками корпоративних прав. Вони спільно визначають доцільність укладення такого договору, його загальну мету, коло питань, що входять до предмету договору тощо. Зазначені питання узгоджуються власниками корпоративних прав шляхом переговорів, які, як правило, закінчуються прийняттям скоординованого рішення про укладення корпоративного договору. В контексті цього слід говорити про фідусіарний характер відносин, що складаються між учасниками майбутнього корпоративного договору. Вважаємо, що тільки за наявності цього фактора можна дійти згоди щодо єдиної спільної мети, яка фактично є свідченням присутності єдності інтересів. І саме цей особливий характер взаємовідносин – особистісно-довірчий – дозволяє досягнути тієї мети, заради якої власники корпоративних прав об'єднуються.

В юридичній літературі поширеною є думка, що переписка сторін, протокол про наміри, інші акти, які є виявленням бажання кожної зі сторін або обох сторін укласти договір, не мають юридичного значення, якщо ці документи не підпадають під ознаки оферти та (або) акцепту [1, с. 185]. Підтримуючи таке твердження, вважаємо, що жодного юридичного значення переддоговірна стадія укладення корпоративного договору в принципі мати не може, якщо тільки не йдеться про укладення попереднього договору, у зв'язку із чим виділення такої стадії в процесі укладення корпоративного договору з погляду права обґрунтувати складно. Водночас матеріали, які передують укладенню договору, набувають правового значення у випадку тлумачення договору для цілей з'ясування спільної волі сторін відповідно до ст. 213 ЦК України. В цьому випадку при тлумаченні договору до уваги беруться зміст попередніх переговорів, усталена практика відносин між сторонами, подальша поведінка сторін [1, с. 185].

Слід зазначити, що ідея щодо доцільності укладення корпоративного договору в межах тієї чи іншої корпора-

ції може виникнути як у одного власника корпоративних прав, так і у декількох, що фактично і визначає кількість оферентів щодо укладення корпоративного договору.

Законодавчі вимоги до оферти визначені у ч. 1 ст. 641 ЦК України. Відповідно до положень цієї статті, пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Частина 2 ст. 641 ЦК України також вказує на те, що реклама або інші пропозиції, адресовані невизначеному колу осіб, є не офертою, а лише запрошенням робити пропозиції укласти договір. Пропозиція укласти договір може бути зроблена усно або в письмовій формі. Коли йдеться про письмову оферту, то вона може мати форму єдиного документа (наприклад, проекту договору) або листа, телеграми тощо, що надсилаються акцептанту поштою чи за допомогою іншого технічного засобу зв'язку.

Таким чином, пропозиція щодо укладення корпоративного договору, по-перше, повинна бути адресована конкретному колу осіб із числа учасників корпорації – власників корпоративних прав. Зовсім необов'язково, щоб вона була звернута до усіх без винятку учасників юридичної особи корпоративного типу. І це цілком логічно, адже дуже часто власниками корпоративних прав є досить велика кількість осіб, і, як правило, у кожного із них є власні корпоративні інтереси, які часто різняться між собою. Тому частина учасників корпорації можуть бути не зацікавлені в укладенні корпоративного договору. А оскільки корпоративний договір укладається з метою спільного та взаємоузгодженого здійснення учасниками корпорації дій, пов'язаних із ефективним управлінням належними їм корпоративними правами, то відповідно оферта щодо укладення цього виду цивільно-правових договорів повинна бути звернута до учасників корпорації з подібними корпоративними інтересами та схожим баченням вирішення тих чи інших питань, пов'язаних із діяльністю юридичної особи корпоративного типу.

Крім того, слід зауважити, що корпоративним договором не можуть бути врегульовані питання щодо організаційної структури товариства чи щодо контролю над органами правління, оскільки подібні організаційно-управлінські відносини в товаристві можуть бути врегульовані лише законом чи установчими документами. Наведене твердження також свідчить на користь того, що корпоративний договір необов'язково повинен укладатись усіма учасниками корпорації, адже він не спрямований на управління товариством загалом, а тому не зачіпає інтересів усіх власників корпоративних прав. Водночас корпоративний договір наділений зобов'язальною природою, тому зобов'язує до відповідної поведінки лише сторони договору, не розповсюджуючи свою сферу ні на саму корпорацію з її органами, ні на учасників корпорації, що не беруть участь в корпоративному договорі, ні на третіх осіб.

По-друге, оферта повинна містити вказівку на істотні умови майбутнього корпоративного договору, тобто умови щодо його предмету, а також тих питань, задля вирішення яких фактично і укладається корпоративний договір.

З приводу важливості окреслення в оферті усіх істотних умов майбутнього договору висловлювався М. І. Брагинський. Він стверджував, що зазначена вимога має подвійний зміст, оскільки обов'язково повинні бути визначені умови, визнані істотними в силу закону, а зазначений в оферті набір умов визнається для акцептанта максимальним. Відповідно після того, як адресат прийме пропозицію, не запропонувавши зі свого боку жодних змін або доповнень до оферти, оферент не зможе змінювати набір умов, які містяться в оферті [8, с. 197].

В кінцевому рахунку значення цієї важливої вимоги до оферти полягає в тому, що вона повинна бути настільки визначеною, щоб можна було шляхом її прийняття до-

сягнути домовленості про весь договір [9]. Підтримуючи висловлену позицію, вважаємо, що у пропозиції укласти договір offerentу/offerentам необхідно максимально закріпити коло тих питань, які повинні бути врегульовані в корпоративному договорі.

Істотною умовою будь-якого цивільно-правового договору є його предмет. Оскільки корпоративний договір належить до багатосторонніх договорів, то сутністю зобов'язання, що виникає з нього, є здійснення спільної скоординованої діяльності його учасників, тобто спільне управління корпоративними правами. Тому в пропозиції укладення корпоративного договору можуть міститись умови щодо вчинення сторонами договору певних активних дій (голосування відповідним чином на загальних зборах товариства) або утримання від вчинення тих чи інших дій (неявка на засідання загальних зборів товариства у разі настання певних обставин) тощо.

Як стверджує О. С. Таран, крім предмету, істотною умовою багатостороннього договору є спільна мета учасників. Між спільною діяльністю як предметом багатостороннього договору та спільною метою учасників багатостороннього договору існує нерозривний взаємозв'язок – мета може бути досягнута лише у результаті здійснення спільної діяльності, а те, яка саме діяльність здійснюється, залежить від характеру спільної мети [4].

Не визначаючи мету як істотну умову корпоративного договору, загалом хотілося б зазначити, що у значній мірі сутність корпоративного договору полягає у внутрішніх взаємовідносинах між учасниками корпорації, які переслідують єдину і спільну для них мету, тобто організацію їхньої діяльності. Враховуючи вищезазначене, на нашу думку, було б доцільним в offerті зазначити і мету корпоративного договору, адже це дозволить сторонам конкретизувати предмет договору, а також окреслити ті бажані результати, досягнення яких прагнуть особи, які укладають корпоративний договір.

Важливо зауважити і про особливості формування offerти. З огляду на багатосторонній характер корпоративного договору, у ролі offerentів можуть виступати декілька осіб. У такому випадку пропозиція укладення корпоративного договору повинна бути сформована спільно усіма offerентами. Спільне формування offerти свідчить про довірчий характер відносин між учасниками корпорації, які повинні скласти до моменту укладення корпоративного договору. Крім того, не слід забувати, що корпоративний договір носить акцесорний характер, оскільки укладається в межах уже створеної корпорації. Тому умови, зазначені в offerті, не повинні суперечити положенням установчих документів корпорації.

Щодо форми offerти, то вважаємо, що пропозиція укласти корпоративний договір повинна бути зроблена виключно в письмовій формі, чого вимагає сама специфіка даного виду цивільно-правових договорів. Справа в тому, що корпоративний договір спрямований на регулювання внутрішньо-організаційних корпоративних відносин, які складаються з приводу управління корпоративними правами. Категорія управління не має чітких меж та включає в себе значну кількість можливих юридичних та фактичних дій, а тому принципово важливим в процесі укладення корпоративного договору є конкретизоване формулювання істотних умов договору, зокрема, окреслення спектру тих спільних дій, які сторони договору вчинятимуть в процесі виконання договору. Тому, на нашу думку, пропозиція укласти корпоративний договір повинна бути виражена виключно у письмовій формі. Це дозволить потенційним учасникам договору детальніше ознайомитись із його умовами та уникнути в майбутньому можливих конфліктів з приводу неоднозначного розуміння змісту корпоративного договору.

Для того, щоб договір вважався укладеним, дії однієї сторони (offerента) недостатньо: друга сторона має висло-

вити згоду на укладення цього договору на умовах, запропонованих в offerті. Тому відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) має бути повною і безумовною. Це означає, що акцептант повністю погоджується з тими умовами договору, які йому запропоновані в offerті, і не має будь-яких застережень щодо зробленої пропозиції [10, с. 55].

За аналогією із формою offerти прийняття пропозиції щодо укладення корпоративного договору повинне бути виражене у письмовій формі шляхом підписання договору адресатом offerти і надсилання його offerенту в межах строків, визначених у пропозиції, а у разі їх відсутності – в межах строків, визначених законодавством, або нормальних необхідних для цього (ч. 2 ст. 644 ЦК України).

Варто зауважити, що ЦК України у ст. 634 передбачає можливість укладення цивільно-правового договору шляхом приєднання до запропонованих умов. Так, договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією зі сторін у формулярах або інших стандартизованих формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

Визначальною ознакою договорів приєднання є відсутність взаємного волевиявлення сторін при його укладенні. Лише одна сторона пропонує свої умови, інша – не може їх змінити, узгодити, а приймає їх такими, як їй запропоновано. Вияв волі другої сторони зводиться до погодження із запропонованими умовами або договір нею на запропонованих умовах не укладається [11].

Розглядаючи питання щодо можливості укладення корпоративного договору способом приєднання, вважаємо, що відповідь повинна бути ствердною. Перш за все це пояснюється багатостороннім характером договору. На практиці можливі ситуації, коли учасник корпорації, який з тих чи інших причини не уклав корпоративний договір з іншими учасниками, у майбутньому виявить бажання змінити своє рішення і долучитись до уже укладеного корпоративного договору. Якщо умови договору його влаштуватимуть і у нього не виникне жодних заперечень щодо умов, на яких договір укладений, він зможе стати учасником корпоративного договору шляхом приєднання до нього. Це ж стосується і нових учасників корпорації, які набули у власність корпоративні права у встановленому законом порядку.

Щодо моменту укладення договору, то необхідно зауважити, що, як стверджує В. В. Луць, визначення моменту в часі, з настанням якого договір вважається укладеним, є важливим з огляду на низку обставин. По-перше, з цим моментом пов'язується початок дії (чинності) договору (ч. 2 ст. 631 ЦК України). По-друге, з цього моменту сторони набувають цивільних прав та обов'язків, несуть одна перед одною відповідальність за порушення договору. Потретье, на відносини сторін поширюється дія норм закону, інших актів цивільного законодавства, що стосуються даного виду договору.

Момент укладення договору – це момент досягнення згоди (домовленості) щодо істотних умов договору. Як спільний вольовий акт домовленості (згода) досягається або в безпосередньому спілкуванні (контакті) фізичних осіб чи представників юридичних осіб, або вчиненням роздільних у часі дій сторін (offerти та акцепту). Тому договір вважається укладеним у момент одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір (offerту), відповіді другої сторони про прийняття цієї пропозиції (акцепту) (ч. 1 ст. 640 ЦК України). Це правило стосується т. зв. консенсуальних договорів, які вважаються укладеними в момент досягнення згоди сторін [10, с. 70].

Дане положення застосовується і до укладення корпоративного договору. Він вважається укладеним у момент отримання offerентом (offerентами) відповіді про прийняття пропозиції укласти договір учасниками юридичної

особи корпоративного типу, яким була адресована ця пропозиція. Якщо в оферті зазначений строк для відповіді, то договір набирає чинності і вступає в дію з моменту отримання оферентом акцепту в межах цього строку.

В. В. Груздев стверджує, що при укладенні багатосторонніх договорів мають місце й багатосторонні волевиявлення. Тому, оскільки кожне волевиявлення має самостійне значення, то моментом, з яким необхідно пов'язувати укладення договору, є момент отримання оферентом чи оферентами останнього акцепту, тобто акцепту останньої зі сторін, яка висловила згоду на укладення багатостороннього договору [5, с. 112].

Беручи до уваги вищезазначене, характерною особливістю порядку укладення корпоративного договору як багатостороннього договору є та обставина, що за наявності декількох акцептантів правове значення для визнання договору укладеним матиме лише отримання оферентом (оферентами) останнього із акцептів. Іншими словами, стадія акцепту в даному випадку буде дещо «розтягнутою» у часі.

Говорячи про форму корпоративного договору, необхідно зазначити, що той чи інший цивільно-правовий договір укладається в певній формі: усній чи письмовій. С. Я. Вавженчук з приводу форми договору зазначає, що вона фіксує волевиявлення та встановлює цивільні правовідносини у певний період часу між визначеними особами (сторонами). Тобто, форма договору є зовнішнім відображенням внутрішніх волевих процесів осіб, які уклали договір (ч. 1 ст. 638 ЦК України) [11].

Враховуючи факт неврегульованості укладення корпоративного договору і відсутність вимог законодавства щодо форми корпоративного договору, вважаємо за необхідне дослідити, у якій формі досліджуваний договір повинен бути укладений. Слід виходити з того, що до зовнішнього вираження волі учасників юридичних осіб корпоративного типу законодавець підійшов уніфіковано, встановивши, що як засновницький договір акціонерного товариства, так і договори про заснування товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю укладаються в письмовій формі (п. 4 ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 1 ст. 142 та п. 3 ч. 2 ст. 153 ЦК України).

Беручи до уваги вимоги закону щодо письмової форми договорів між учасниками корпорації, слідуючи загальним правилам, вважаємо, що корпоративний договір повинен укладатись у простій письмовій формі, а за згодою сторін він може бути також нотаріально посвідченим.

Проста письмова форма корпоративного договору обумовлюється особливою сферою застосування даного договору як регулятора корпоративних відносин, його суб'єктивним складом та колом питань, які він регламентує. Корпоративний договір укладається учасниками корпорації з приводу управління корпоративними правами, а метою його є забезпечення реалізації спільних інтересів та впорядкування відносин щодо управління корпоративними правами. Враховуючи те, що таке управління перш за все впливає на ефективність діяльності корпорації в цілому, зважаючи на необхідність захисту власників корпоративних прав від зловживань з боку інших акціонерів та створення відповідних правових гарантій забезпечення виконання сторонами зобов'язань, що породжуються корпоративним договором, вважаємо, що завдяки письмовій формі домовленість сторін стає очевидною, підлягає фіксації, а відтак набуває вищого ступеня сприйняття.

Підсумовуючи все вищевикладене, необхідно зауважити, що укладення корпоративного договору регулюється нормами Гл. 53 «Укладення, зміна і розірвання договору» ЦК України, з урахуванням особливостей, притаманних даному виду цивільно-правових договорів. У процесі укладення корпоративного договору його учасники проходять дві основні стадії – оферту та акцепт, виражаючи при цьому власні волевиявлення щодо утворення між собою договірних зв'язків та формуючи спільну волю щодо визначення умов корпоративного договору. Характерною особливістю порядку укладення корпоративного договору є та обставина, що за наявності декількох акцептантів правове значення для визнання договору укладеним матиме лише отримання оферентом (оферентами) останнього із акцептів. У разі, якщо учасник корпорації, який з тих чи інших причини не уклав корпоративний договір з іншими учасниками, у майбутньому виявить бажання долучитись до уже укладеного корпоративного договору і умови договору його влаштуватимуть, він зможе стати учасником корпоративного договору шляхом приднання до нього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Бондар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
2. Советское гражданское право. Учебник. Учебник. Т. 1 / Белякова А. М., Бессмертный В. К., Быков А. Г., Гендзехадзе Е. Н., и др. – М. : Юрид. лит. – 1979. – 552 с.
3. Бородовський С. О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право та цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / С. О. Бородовський. – Харків, 2005. – 19 с.
4. Таран О. С. Істотні умови багатостороннього договору / О. С. Таран // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Вип. 2. – С. 39–44.
5. Груздев В. В. Возникновение договорного обязательства по российскому гражданскому праву / В. В. Груздев. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 272 с.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року : Офіційний текст. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – Ст. 464.
7. Ламм Т. В. Многосторонние договоры в гражданском праве : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. юр. наук по спец. : 12.00.03 «гражданское право ; предпринимательское право ; семейное право ; международное частное право» / Т. В. Ламм. – Москва, 2003. – 30 с.
8. Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая. Общие положения / В. В. Витрянский, М. И. Брагинский. – М. : Статут, 2006. – 586 с.
9. Еннеккерус Л. Курс гражданского права. Т. 1. Полутом 2. / Л. Еннеккерус. – М. : Иностранная литература, 1950. – С. 207.
10. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 573 с.
11. Вавженчук С. Деякі аспекти правового регулювання та визначення форми договору / С. Вавженчук // Адвокат. – 2009. – № 9. – С. 12.